

Ілюстрація як елемент полікодового художнього тексту (на матеріалі британського роману ХХІ століття)

*Роботу виконано на кафедрі англійської філології
ЛНУ ім. І. Франка*

У статті розглянуто особливості використання ілюстрації як елемента полікодового художнього тексту, досліджено специфіку її взаємодії з вербальною частиною, зазначено типи ілюстрації та їх функції.

Ключові слова: полікодовий художній текст, ілюстрація, візуальне мистецтво, іконічний елемент.

Сподарик О. В. Иллюстрация как элемент поликодового художественного текста (на материале британского романа ХХІ в.). В статье рассматриваются особенности применения иллюстрации как элемента поликодового художественного текста, изучается специфика её взаимодействия с вербальной частью, указываются типы иллюстрации и их функции.

Ключевые слова: поликодовый художественный текст, иллюстрация, визуальное искусство, иконический элемент.

Spodaruk O. V. Illustration as a Literary Multi-Semiotic Text Component (Based on the XXI Century British Novel). The article examines the peculiarities of illustration application in a multi-semiotic literary text. The author indicates the types of interaction between illustration and verbal component. Different types of illustration and their functions are analyzed.

Key words: multi-semiotic literary text, illustration, visual art, visual component.

Постановка наукової проблеми та її значення. Стрімке зростання візуальної інформації в сучасній комунікації спричинило закономірну зацікавленість мовознавців паралінгвістичними (невербальними) засобами, котрі супроводжують письмове мовлення, зокрема графічним оформленням тексту. За таких умов з'явилося поняття «полікодового» тексту, котре було запропоновано лінгвістами Г. В. Ейгером та Л. Юхтом. Відомі науковці виокремили опозицію *моно* ↔ *полікодові тексти* й віднесли до полікодових текстів у широкому семіотичному смислі випадки поєднання природного мовного коду з кодом якої-небудь іншої семіотичної системи (зображення, музика тощо) [5].

Основа взаємодії візуального та словесного мистецтва полягає в ідеї спорідненості літератури та живопису. Окрім слова, кольору, звуку, лінії, до яких звертаються ці обидва види мистецтва, взаємодія тексту й малюнків до нього виявляється також і в ілюстраціях літературних творів.

Ілюстрація до художнього твору – один із найцікавіших жанрів візуального мистецтва. Якщо малюнок – це втілення образу, що виник у свідомості художника, то перед ілюстратором постає безліч складніших завдань. Щоб зобразити персонажів чи певний епізод роману, ілюстраторові слід ураховувати такі фактори, як їхній характер, їх сприймання автором та читачами, технічна сторона ілюстрації, традиційні вимоги до твору живопису (композиція, колір, форма).

До вивчення природи полікодових текстів, котрі продовжують перебувати в полі зору наукових розвідок, зверталися науковці різних галузей лінгвістики. Результати їхніх досліджень викладені в працях Є. С. Анісімової, А. Г. Соніна, А. А. Бернацької, М. Б. Ворошилової, Ю. А. Сорокіна, Є. Ф. Тарасова, М. Халлідея, А. Болдрі, Д. Лемке, К. Л. О'Хелорена, Т. Ройса, Е. Вентоли. Але багато аспектів функціонування семіотично-негомогенних текстів ще недостатньо вивчені. Зокрема, детальних студій потребує дослідження природи зв'язку вербального компонента полікодового художнього тексту з його візуальною ілюстрацією.

Мета статті – розкрити специфіку використання ілюстрації як елемента-британського полікодового художнього тексту.

Важливими завданнями нині постає дослідження типів взаємодії вербального компонента полікодового художнього тексту з візуальною ілюстрацією, її роль, завдання та функції.

Об'єкт дослідження – британський полікодовий художній текст, котрий складається з двох негомогенних частин, створених різними авторами, а саме, письменником і художником-ілюстратором.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ілюстрація до творів художньої літератури (від латин. *illustration* – висвітлення, наглядне зображення) – це «зображення, яке перекладає образи літератури на мову графіки чи живопису. У більш вузькому розумінні під «ілюстрацією» зазвичай мають на увазі малюнки чи гравюри, надруковані разом із літературним текстом у книзі та безпосередньо пов'язані зі змістом, фабулою й ідеями літературного твору. Книжкова ілюстрація зі всіх мистецтв найбільшою мірою зближується з літературою, багато в чому підкорюючись її художнім законам і принципам. Але художник-ілюстратор надає образам літератури зорове втілення, показуючи те, про що розповідається в книзі; таким чином мистецтво ілюстрації набуває самостійної художньої та ідейної значимості, неминуче включаючи в себе ставлення художника та його часу до тексту, що ілюструється. Водночас книжкова ілюстрація тісно пов'язана з декоративним і поліграфічним оформленням книги, часто утворюючи разом із ним цілісну єдність книги як витвору прикладного мистецтва» [9].

Очевидним є факт, що один і той самий текст може бути по-різному проілюстрованим, сприйнятим кожним ілюстратором по-своєму, що спричиняє існування різних варіантів іконічної частини полікодового тексту. Вербальна частина існує в єдиному варіанті й може супроводжуватися безліччю ілюстрацій – інтерпретацій у різних виданнях книги. Кожна ілюстрація іншого художника буде привносити нові елементи інтерпретації тексту, а також містити елементи вже наявних ілюстрацій.

Ілюструвати книгу означає «за допомогою словесно-пластичних художніх образів надати можливість читачеві якнайповніше пізнати, витлумачити літературний текст, виявити основні ідеї літератора, чіткіше уявити собі героїв книги» [1, 8]. «Ілюстрація не лише тлумачить, а й збагачує текст зоровими образами, коментує його» [1, 9]. Саме тому вона є своєрідним методом розкриття смислової сторони тексту. Будучи частиною художнього організму книги, ілюстрація може доповнюватись іншими декоративними елементами оформлення (заставками, кінцівками, ініціалами), котрі також становлять собою образний коментар до тексту.

Ілюстрація як невербальний елемент полікодового художнього тексту складається не зі слів та речень, а з іконічних образів і знаків та, відповідно, переосмислення та сприймання тут відбувається не на рівні слова, речення, тексту – знака, а на рівні образу – символу – знака. Отже, інтерпретація полікодового тексту залежатиме від різних семіотичних складників.

У невербальній частині полікодового тексту так само, як і у вербальній, реалізується направленість: адресант – адресат. Адресантом виступає ілюстратор, який заклав у іконізований художній образ певне інформаційно-прагматичне повідомлення естетичної направленості, а адресатом є читач, який декодує закладену адресантом інформацію через призму своєї мовно-концептуальної картини світу та різноманітних індивідуальних чинників.

В ілюстрованих полікодових художніх текстах вербальна частина є первинною, а ілюстрації до неї – вторинними. Це свідчить про те, що цей вид тексту є частково полікодовим, де вербальний компонент відносно автономний, незалежний від зображення, і між негомогенними частинами тексту встановлюються автосемантичні зв'язки. Без вербальної частини смисл ілюстрації, зазвичай, не є цілком зрозумілим тому, хто не ознайомлений із текстом. Сам же текст може існувати самостійно, без ілюстрування. Ілюстрація відображає вербальний компонент, саме тому їй відводиться вторинна функція. При цьому між частинами полікодового тексту встановлюються зв'язки взаємозалежності. Цілісність художнього полікодового тексту забезпечується комунікативно-когнітивною настановою адресанта (автора тексту та ілюстратора), єдиною темою, котра розкривається як вербальними, так і іконічними засобами.

Існує різне ставлення до використання зображення в художніх текстах, які відображають духовні цінності, абстрактний світ ідей. Спеціалісти, які оформлюють художні твори, застерігають від надмірного використання ілюстрацій, оскільки вони можуть сковувати фантазію читача, спотворювати сприйняття головних героїв. Хоча автора твору та ілюстратора поєднує єдина тема й сюжет, останній має своє особисте бачення предмета зображення.

Ілюстрації є суб'єктивним елементом художнього полікодового тексту, оскільки в них відображається особистість художника, вони емоційно виражають смисл літературного твору, а читач, зі свого боку, може по-своєму їх сприймати та осмислювати фактичну інформацію.

«Оскільки зображувальний ряд сильно діє на сприйняття, він сприймається як щось цілісне з меншою напругою, ніж вербальний текст, то може трапитися так, що ілюстрації, особливо якщо

вони виконані талановитим художником, «затмарять» намальовані словесно образи й будуть існувати вже самі по собі та через них відбудеться сприйняття вербального тексту, оскільки вони не просто супроводжують літературний текст, а образно витлумачують його» [3, 119].

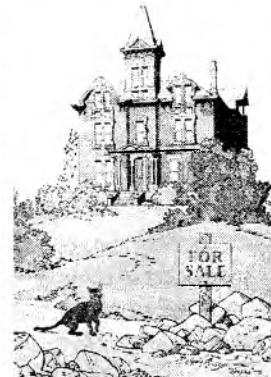
На думку Л. В. Головіної, приєднання до вербального тексту зі спрощеним чи ускладненим змістом зображення, котре перебуває з ним у відносинах синонімії чи доповнення, приводить до зменшення емоційності художнього тексту, понижує його інформативність і переконливість [4]. Причина цього – психологічні особливості сприйняття полікодового художнього тексту, а саме адресат, котрий сприймає текст без ілюстрації, вилучає інформацію із самого тексту, зі своєї концептуальної системи, зі своєї власної картини світу. Ілюстрування вербальної частини приводить до обмеження сприйняття тексту, зменшуються можливості інтерпретації тексту.

У психолінгвістичних дослідженнях, навпаки, спеціалісти вважають ілюстрування бажаним, оскільки інформація сприймається через різні канали, вербальний текст і зображення – «інтегруються і перероблюються людиною в єдиному універсально-предметному коді мислення» [7,68]. На наш погляд, доцільність ілюстрування художнього тексту залежить від багатьох факторів: вікової категорії адресата, жанрової спрямованості, професійної кваліфікації художника, ступеня та техніки ілюстрування окремого твору. Удаю виконані ілюстрації підсилюють основну ідею твору, доповнюють його, сприяють кращому розкриттю змісту, прояву емоцій, переживань, надають тексту додаткового конотативного забарвлення. Ілюстровані художні твори, як правило, сприяють швидшому розумінню й запам'ятовуванню. Насамперед нас цікавить, як художники-ілюстратори сприймають бачення художнього тексту автором, якою мірою їхнє візуальне трактування збігається з авторським. Ілюстрації набувають особливої глибини та допомагають проникнути в задум автора художнього твору за умови гармонії візуального мислення письменника й художника-ілюстратора.

Роль вербальних та іконічних засобів у реалізації задуму автора не є однозначною. Науковець Б. Карлаваріс пропонує розрізнити чотири типи ілюстрацій у тексті [6].

1. Ілюстрація, яка домінує, конститує текст.

У цьому прикладі [13, 1] вербальний компонент полікодового художнього тексту виражений доволі лаконічно – становить собою лише надпис на таблиці «For sale». Іконічний елемент, натомість, повністю домінує. Лише завдяки ілюстрації в читача формується просторове та часове уявлення про зображуваний об'єкт. У цьому прикладі ілюстрація виконує розпізнавальну, описову функції. Художник виявляє свою індивідуальність, маючи широке поле для фантазії, та є незалежним від вербального тексту. Він послуговується різноманітним художнім арсеналом для вираження ідеї автора тексту.

2. Рівноцінна ілюстрація, де певна частина інформації передається переважно іконічними засобами. Наприклад:

«Silas was regarded with a certain wary awe by the graveyard folk, existing as he did on the borderland between their world and the world they had left» [11, 15]. «This man was taller. ... This man's clothes were darker» [11, 10].

Іконічний елемент у цьому прикладі не має тісного абзацного зв'язку з вербальною частиною. Адресат формує образ персонажа у своїй уяві не завдяки вербальному опису, а через його вчинки, діалоги героїв та їхнє ставлення до персонажа впродовж усього роману. Вербальна частина містить лише мізерний опис героя, який виражений лексемами «taller», «darker». Іконічна частина, натомість, надає більше описової інформації читачеві – завдяки ілюстрації в реципієнта складається уявлення про зовнішній вигляд чоловіка, статуру, його погляд, вік, убрання. Ілюстрація виконує ідентифікуючу, розпізнавальну, інформативну, експресивну, а також символічну функції. Графічне зображення чоловіка, оповитого туманом, є символічним зображенням примари, чогось неземного, але завдяки вдалому поєднанню вербально виражених учинків персонажа та позитивній ілюстрації смисл цього фрагмента полікодового тексту сприймається адресатом позитивно.

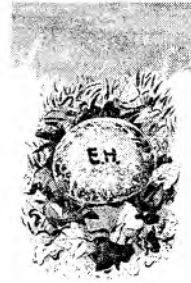

3. Супроводжувальна ілюстрація, яка застосовується в тексті як доповнення, тлумачення вербальної частини. Наприклад:

«...he had taken a small hand-scythe from the wall where it hung, and with it he attacked the nettle-patch in the Potter's Field, sending the nettles flying, slashing and gutting them till there was nothing but stinging stubble on the ground.

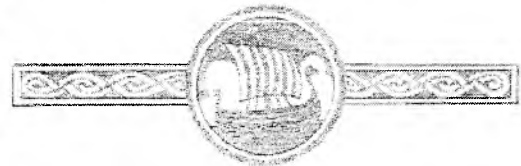
From his pocket he took the large glass paperweight, its insides a multitude of bright colours, along with the paint pot, and the paintbrush. He dipped the brush into the paint and carefully painted, in brown paint, on the surface of the paperweight, the letters... E. H and beneath them he wrote...we don't forget» [11, 63].

Вербальний компонент містить детальну інформацію щодо зображуваних у художньому тексті подій і предметів. Він виконує ідентифікуючу, розпізнавальну, дескриптивну функції. Автор виявляє свою індивідуальність, використовуючи оцінювальні, емоційно забарвлені та експресивні мовні засоби. Авторські слова «sending the nettles flying, slashing and gutting them» створюють ефект руху, чого не розкрито в ілюстрації. Чорно-біла ілюстрація не в стані конкурувати з детальним вербальним описом зображуваного предмета («large glass paperweight», «multitude of bright colors», «carefully painted», «brown paint»). Вербальна частина повніше розкриває зміст тексту й без неї зміст ілюстрації незрозумілий. Іконічний елемент просто супроводжує, дублює вербальне повідомлення, виконуючи інформативну, аттрактивну та естетичну функції.

4. Декоративна ілюстрація, яка слугує оздобленням тексту, естетичним цілям спілкування.

Цей тип ілюстрацій представлений різноманітними орнаментами, декоративними елементами, які виконують естетичну функцію. Зазвичай, смислового зв'язку з вербальним текстом вони можуть і не мати.

У наведеному прикладі [16, 97] іконічний елемент слугує прикрасою тексту, хоча центральна ілюстрація символічно пов'язує вербальний та невербальний компоненти спільною темою: зображення старовинного корабля відповідає темі скандинавського мореплавання.

Найбільш корисними для читача є ілюстрації, котрі продовжують і доповнюють розповідь автора. Успішними вважаються ілюстрації, коли художник розуміє стиль письменника та є його співавтором, а не коментатором.

Ілюстрація не лише тлумачить текст, а й збагачує його своїми зоровими образами, коментує, розвиває й доповнює думку письменника. Важливими особливостями ілюстрації як елемента полікодового художнього роману є її залежність від вербального елемента та її основна мета – доповнити в наочно-зорових образах розповідь автора. Будучи позбавленою вербального тексту, ілюстрація може бути незрозуміла адресату.

Висновки. Вербальний та невербальний компоненти полікодового тексту ніколи не становлять деяку «суму семіотичних знаків, їх значення інтегрується та утворює складно побудований зміст» [2, 83]. Отже, під час сприйняття полікодового художнього тексту відбувається подвійне декодування закладеної в ньому інформації. «Дискурси різних текстів змішуються й адресат сприймає відразу подвійну інформацію: очевидний зміст прямо вираженого дискурсу та суть латентного дискурсу, скерованого на досягнення справжніх цілей автора» [8, 103].

Отже, полікодовий художній текст є складним текстовим утворенням, у якому вербальні й іконічні елементи утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, направлене на комплексний вплив на адресата. Ілюстрація як іконічний елемент може виконувати ідентифікуючу, розпізнавальну, дескриптивну, аттрактивну, інформативну, експресивну, символічну та ілюстративну функції. Вони тісно пов'язані, взаємодіють одна з одною та беруть участь у реалізації комунікативних завдань авторів.

Перспективи подальшого дослідження. Дослідження взаємодії, ролі й функцій різних семіотичних кодів у продукуванні змістів полікодових текстів та їх подальшим сприйняттям реципієнтом становить перспективний напрям подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Адамов Е. Б. Иллюстрация в художественной литературе / Е. Б. Адамов. – М. : Искусство, 1959. – 88 с.
2. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов / Е. Е. Анисимова. – М. : Academia, 2003. – 128 с.
3. Валгина Н. С. Теория текста : учеб. пособие / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
4. Головина Л. В. Влияние иконических и вербальных знаков при смысловом восприятии текста : дис. ... канд. филол. наук / Л. В. Головина. – М., 1986. – 173 с.
5. Ейгер Г. В. К построению типологии текстов / Г. В. Ейгер, В. Л. Юхт // Лингвистика текста : материалы науч. конф. «Лингвистика текста». – М. : МГПИИЯ им. М. Горького, 1974. – С. 103–110.
6. Есильбаева А. Основные признаки поликодового текста / А. Есильбаева // Вестник КазНТУ. – Алмата, 2011. – № 3 (85). – С. 253–255 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://vestnik.kazntu.kz/files/newspapers/36/1073/1073.pdf>
7. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : [б. и.], 1982. – 159 с.
8. Лазарева Э. А. Использование приема когнитивного столкновения в политическом дискурсе СМИ / Э. А. Лазарева, Е. В. Горина // Лингвистика Т. П. Екатеринбург, 2003. – С. 103–112.
9. Чегодаев А. Д. Краткая литературная энциклопедия / А. Д. Чегодаев [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke3/ke3-0872.htm>
10. Якобсон Р. О. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р. О. Якобсон // Избранные работы. – М. : [б. и.], 1985. – С. 319–330.

Список ілюстративного матеріалу

11. Gaiman N. The Graveyard Book / Gaiman N. – Harper Collins, 2008. – 312 p.
12. Gaiman N. The Graveyard Book / Gaiman N. – Bloomsbury Publishing PLC, 2009. – 304 p.
13. Gaiman N. Coraline / Gaiman N. – Harper Collins ; First Edition, 2008. – 192 p.
14. Gaiman N. Coraline / Gaiman N. – Bloomsbury: 2002. – 163 p.
15. Gaiman N. Odd and the Frost Giants / Gaiman N. – Bloomsbury Publishing PLC, 2010. – 144 p.
16. Gaiman N. Odd and the Frost Giants / Gaiman N. – HarperCollins ; First Edition, 2009. – 128 p.

Статтю подано до редколегії
16.03.2012 р.

УДК 811.111'42:316.75:070

С. В. Тхоровська – кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних
відносин Львівського національного університету
імені Івана Франка

**Сутнісні ознаки ідеологічного дискурсу
(на матеріалі редакційних статей)**

*Роботу виконано на кафедрі іноземних мов
факультету міжнародних відносин
ЛНУ ім. І. Франка*

Визначено поняття *ідеологічного дискурсу*, який виникає внаслідок взаємодії мовних та ідеологічних чинників і об'єктивується в текстах редакційних статей. Розглянуто сутнісні ознаки ідеологеми – ключового концепту ідеологічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, ідеологія, ідеологічний дискурс, концепт, ідеологема.

Тхоровская С. В. Сущностные признаки идеологического дискурса (на материале редакционных статей). Определено понятие *идеологического дискурса*, который возникает вследствие взаимодействия языковых и идеологических факторов и объективируется в текстах редакционных статей. Рассмотрены сущностные признаки идеологеми – ключевого концепта идеологического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, идеология, идеологический дискурс, концепт, идеологема.